



MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

BUDAPESTI MUNKAGAZDASÁGTANI FÜZETEK

BWP. 2002/8

Munkahely-teremtés és -rombolás

KÖRÖSI GÁBOR–SURÁNYI ÉVA

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
Munkaerőpiaci Kutatások Műhelye

Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
Emberi Erőforrások Tanszék

Budapest

Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2002/8. szám

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont,
Munkaerőpiaci Kutatások Műhelye
Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi
Erőforrások Tanszék

Munkahely-teremtés és -rombolás

Szerzők: KŐRÖSI Gábor, az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa
1112 Budapest Budaörsi út 45. Tel.: 309-2671
E-mail: korosi@econ.core.hu
SURÁNYI Éva, a Közép-Európa Egyetem, Közgazdasági Tanszékének Ph.D. hallgatója
1051 Budapest Nádor u. 9. Tel.: 327-3000
E-mail: suranyie@yahoo.com

ISSN 1418–3331
ISBN 963 9321 69 9

Kiadja az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont
a “Közösen a jövő munkahelyeiért” Alapítvány támogatásával

Budapest, 2002

KÖRÖSI GÁBOR–SURÁNYI ÉVA

MUNKAHELY-TEREMTÉS ÉS -ROMBOLÁS

A tanulmány a vállalatoknál egymással párhuzamosan, egy időben zajló munkahely-teremtési és -rombolási folyamat jellemzőit elemzi a transzformációs recesszió utáni időszakban. 1996 előtt nemzetközileg egészen kivételes ütemben teremtettek dinamikus vállalatok munkahelyeket, ám ugyanakkor hasonlóan kivételes ütemben veszték el munkahelyek a leépülő, tönkremenő cégeknél. A 90-es évek második felében lényegesen csökkent mindkét folyamat intenzitása, de továbbra is igen gyors volt, annak ellenére, hogy az aggregált foglalkoztatási helyzet csak nagyon kis mértékben változott. A makrogazdasági mutató stabilitása és a vállalati foglalkoztatásban látható intenzív átrendeződés a vállalati szerkezet rendkívül gyors és mélyreható átalakulására vezethető vissza.

JOB CREATION AND DESTRUCTION

by

GÁBOR KÖRÖSI–ÉVA SURÁNYI

The paper analyses the process of corporate job creation and destruction after the transformational recession in Hungary. Dynamic firms created new jobs at an extraordinary speed before 1996, but downsizing companies destroyed jobs with similar intensity. The intensity of both processes decreased somewhat by the late 1990's, but it was still rather high by international standard. This high intensity of job creation and destruction coincided with a very stable employment situation at the aggregate level. The coexistence of a stable macroeconomic situation and the intensive job reallocation at the firm/sectoral level is the result of a rapid and deep restructuring of the corporate sector.

1. BEVEZETÉS

A foglalkoztatottság lassú csökkenése már a nyolcvanas évek közepén megindult, ám bár mértéke akkor még elhanyagolható volt. Ez a visszaesés azonban az 1980-as évek végétől folyamatosan gyorsult, ahogy a szocialista nagyipar és a nagyüzemi mezőgazdaság egy jelentős része válságba került. A mélypontra, 1992-ben, több mint félmillió fővel csökkent a foglalkoztatás, és – ugyan fokozatosan lassuló ütemben – egészen 1996-ig folyamatosan több munkahely szűnt meg, mint amennyi keletkezett. 1996-ban másfél millióval, vagyis közel 30 százalékkal kevesebben voltak állásban, mint 1989-ben. 2000 végére mintegy 120 ezerrel nőtt ugyan a foglalkoztatás, de ez a korábbi munkahely-megszűnési hullámhoz képest csak mérsékelt ütemű növekedés: ez csak mintegy 3 százalékos növekedést jelent. Ugyanebben a négy évben a magyarországinál lényegesen lassúbb gazdasági növekedéssel jellemezhető Európai Unióban több mint 4 százalékkal nőtt a foglalkoztatottak száma.

A munkaerő-piaci helyzet magyarországi alakulása azonban egyáltalán nem tekinthető kivételesnek. A kilencvenes években az átalakuló országok mindegyikében lényegesen csökkent a foglalkoztatás, ám bár jelentősek az országok közötti különbségek. A szovjet utódköztársaságokban többnyire viszonylag több munkahely maradt fenn, míg a közép-európai országokban Csehország kivételével a magyarhoz meglehetősen hasonló folyamatok zajlottak le. Csehországban sokkal lassabban jelent meg a tömeges munkanélküliség; a foglalkoztatási szint lényegesen csökkenésére csak a kilencvenes évek második felében került sor. Mára azonban a közép-európai átalakuló országok többségében egymáshoz nagyon hasonló foglalkoztatási arányok alakultak ki: szinte mindegyik országban az aktív korú népesség kicsit több mint felének van állása. Magyarország annyiban azonban lényegesen különbözik a közép- (és részben kelet-) európai országok többségétől, hogy itt az alacsony foglalkoztatási arány viszonylag alacsony munkanélküliséggel párosul. 2001-re Magyarországon lényegesen alacsonyabb volt a munkanélküliség aránya, mint bárhol máshol Közép-Európában.

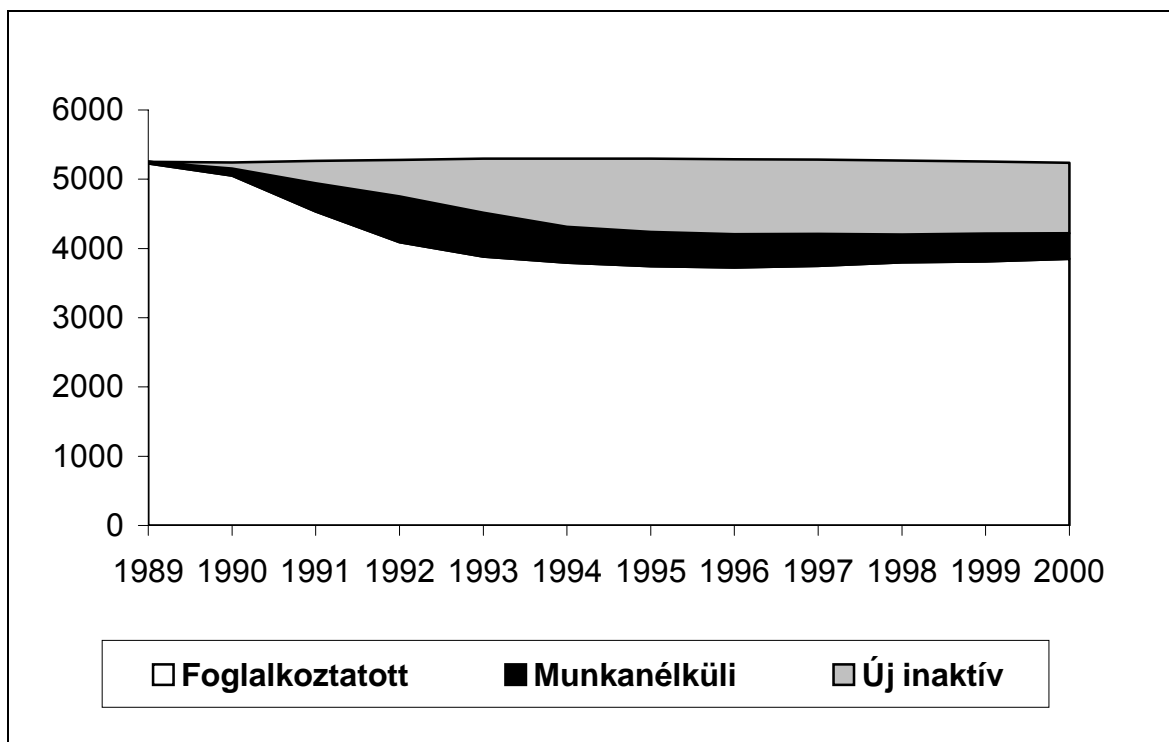
Az Európai Unió 2000. márciusi lisszaboni csúcserkeztete azt a célt tűzte ki, hogy a tagországokban az aktív korú népesség 70 százaléka találhasson munkát 2010-ben. Már ma elég egyértelműen látszik, hogy a tagországok többsége elmarad ettől a céltől, de Magyarország – több más közép-európai országgal együtt – valószínűleg messze leszakadva követi majd a mai tagországok többségét, legalábbis a jelenlegi foglalkoztatási arányt, valamint

az elmúlt évek gazdasági növekedés ütemétől messze elmaradó foglalkoztatás-növekedését előre vetítve. Ami azért különösen szomorú, mert 1990-ig a foglalkoztatási arány lényegesen meghaladta a 70 százalékot.

Az 1. ábra a gazdasági aktivitás alakulását mutatja be 1989–2000 között. Az ábrán megjelöltük azt is, hogy mekkora lenne a gazdasági aktivitás (vagyis a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes száma), ha az aktivitási ráta az 1989-es szinten maradt volna. Az „új inaktívok” azok, akik a szocialista gazdaság normális foglalkoztatottsági viszonyai mellett túlnyomó többségükben dolgoznának, ma viszont még munkanélküliként sem jelennek meg a munkaerőpiacon.

1. ábra

A gazdasági aktivitás alakulása 1989–2000 között (1000 fő)



A kilencvenes évek elején tömegessé váló munkanélküliség elsősorban természetesen a súlyos értékesítési válsággal küszködő vállalatok munkaerő-keresletének lényeges csökkenésével és a csődhullámmal magyarázható, ámbar kialakulásában nyilvánvalóan szerepe volt a szocialista gazdaságot jellemző hiánypsichózis megszűnésének is. A közsférában foglalkoztatottak száma az elmúlt évtizedben lényegében változatlan maradt; voltak ugyan kisebb-nagyobb ingadozások, de összességében nagyjából

800 ezer fő dolgozott tágan definiált közalkalmazottként.¹ A gazdasági válság természetesen a munkaerőpiacnak ezt a szegmensét sem hagyta érintetlenül, de itt a foglalkoztatási szintbeli alkalmazkodás helyett szinte kizárólag (reál)béralkalmazkodást találunk. Így a foglalkoztatási helyzet alakulása szempontjából elégséges a versenyszférában lezajló folyamatok elemzése.

A kilencvenes évek elején a szocializmusra jellemző túlfoglalkoztatás leépülése egybeesett a liberalizáció következtében felerősödő piaci verseny és a KGST megszűnése nyomán bekövetkező piacvesztéssel és az ezek következtében kialakuló csődhullámmal. A munkaerő-kereslet elemzését ezért a némileg kaotikus munkapiaci folyamatok végével, 1992-vel kezdjük. Ekkorra a korábbihoz képest lényegesen átalakult a versenyszféra munkaerő-piacának mind a keresleti, mind a kínálati oldala. Tanulmányunk ezt az átalakulási folyamatot mutatja be egy sajátos szemszögből: a vállalatok foglalkoztatási viszonyainak alakulásán keresztül.

A vállalati foglalkoztatási viszonyok elemzése a cégek éves mérlegbe-számolóiban közölt adatokon alapul. Ez határokat szab az elemző munka nyomán levonható következtések körének: a gyakorlatban csak a kettős könyvvitelre kötelezett vállalatokról rendelkezünk érdemi információval. Ez azért rendkívül sajnálatos, mert a munkaerőpiac leggyorsabban változó szegmense éppen a még ezeknél is kisebb vállalkozások voltak. Sajnos, az ilyen, legfeljebb néhány embert foglalkoztató vállalkozások munkaerőpiaci viselkedéséről az érdemi elemzéshez szükséges alapadatok híján nagyon keveset tudunk, így ezek elemzésétől el is kell tekintenünk. Ez azt jelenti, hogy a versenyszférában 2000-ben foglalkoztatott közel hárommillió ember alig több mint kétharmadának foglalkoztatását meghatározó folyamatokról lehet némi információnk. Érdemes összehasonlítani az 1992. évi és a 2000. évi ágazati struktúrát ebben a vállalati körben, milyen kis elmozdulás következett be a foglalkoztatás megoszlásában a vállalati szerkezet nagyon lényeges átalakulásának időszakában (*1. táblázat*).

Tanulmányunk a vállalati munkahely-teremtés és -rombolás folyamatát mutatjuk be ágazati összehasonlításban. Minden gazdaságban, sőt, szinte minden ágazatban vannak olyan vállalatok, amelyekben munkahelyek szűnnek meg, és olyan dinamikus cégek, amelyek munkahelyeket teremtenek. Az aggregált foglalkoztatás e folyamatok eredőjeként alakul ki. Könnyen elképzelhető, hogy két olyan gazdaság esetén, ahol a foglalkoztatás hasonló mértékben változik nemzetgazdasági szinten, az aggregált számok

¹ Az állami vagy önkormányzati tulajdonú gazdálkodó szervezetek (például posta, MÁV) foglalkoztatottjai nélkül, de az alapítványi iskolákat és kórházakat az egyszerűség kedvéért beleszámolva.

A foglalkoztatottság alakulásának ágazati szerkezete*

Év	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Ezer fő</i>									
Mezőgazdaság stb.	186,2	213,1	185,2	169,6	164,3	157,2	154,6	144,3	130,2
Bányászat és energia	107,1	112,6	114,5	108,6	104,5	98,2	94,4	88,0	79,3
Feldolgozóipar	821,0	722,0	689,2	686,6	691,8	725,9	758,0	752,3	772,6
Kereskedelem	311,1	277,0	275,6	269,3	275,9	285,6	307,4	325,9	340,5
Építőipar	151,2	137,5	129,7	118,0	110,9	116,3	120,1	121,9	133,2
Szolgáltatás	601,9	585,3	533,7	518,9	527,7	539,7	559,3	573,3	599,3
Összesen	2178,5	2047,4	1927,9	1871,0	1875,1	1923,0	1993,8	2005,8	2055,1
<i>Százalékos megoszlás</i>									
Mezőgazdaság stb.	8,5	10,4	9,6	9,1	8,8	8,2	7,8	7,2	6,3
Bányászat és energia	4,9	5,5	5,9	5,8	5,6	5,1	4,7	4,4	3,9
Feldolgozóipar	37,7	35,3	35,8	36,7	36,9	37,7	38,0	37,5	37,6
Kereskedelem	14,3	13,5	14,3	14,4	14,7	14,9	15,4	16,2	16,6
Építőipar	6,9	6,7	6,7	6,3	5,9	6,1	6,0	6,1	6,5
Szolgáltatás	27,6	28,6	27,7	27,7	28,1	28,1	28,1	28,6	29,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* A munkaerő-kereslet szempontjából elemzett vállalati körben foglalkoztatottak átlagos állományi létszáma.

mögé pillantva, lényeges eltéréseket találhatunk. Például azt, hogy míg az egyikben a vállalatokkal alig történik valami, így a munkaerő-keresletüket sem változtatják érdemben, addig a másikban dinamikusan átalakul a vállalati szféra: új vállalatok születnek, régiek eltűnnek, egyes vállalatok dinamikusan fejlődnek, mások drasztikus leépítéssel alkalmazkodnak a változó piaci helyzethez. A gazdaságpolitikai feladatok és lehetőségek annak ellenére nagyon különbözők lesznek a két gazdaságban, hogy a foglalkoztatottság makrogazdasági alakulása mindkettőben azonos. A 2. fejezet mutatja be a legfontosabb fogalmakat, a 3. fejezetben foglaljuk össze a más országokra végzett empirikus elemzések jellemzőit, míg a 4. fejezet a munkahely-teremtés és -rombolás magyarországi mérlegét mutatja be az 1992–2000 közötti időszakra. Az 5. fejezet megkísérli összhangba hozni a bemutatott munkapiaci folyamatokat a munkaerő-kereslet más tanulmányokban feltárt jellemzőivel.

2. ÖTLET ÉS STATISZTIKAI MUTATÓK

A foglalkoztatási helyzetet hagyományosan a makrogazdasági foglalkoztatási/munkanélküliségi/aktivitási rátákkal, a tartós munkanélküliek arányával és hasonló aggregált mutatókkal jellemzik. Ezek a mutatók azonban nem tájékoztatnak a munkaerőpiac mikroszerkezetéről – arról, hogy egy átlagos ember számára mekkora nehézséget okoz az álláskeresés. Ugyanazok a makromutatók egyaránt leírhatnak rugalmas és rugalmatlan piacot. Ezért a *Davies–Haltiwanger–Schuh* (1996) könyvet követve, sokan vállalati adatokból számított munkahely-teremtési, -rombolási és áramlási (reallokációs) mutatókkal jellemzik a munkaerőpiac állapotát és rugalmasságát. Ezek a mutatók figyelembe veszik a vállalatok életciklusának fázisait és annak foglalkoztatási következményeit: a vállalat alapítás, a dinamikus felfutás munkahelyek teremtésével jár, míg a vállalat karcsúsítása, felszámolása munkahelyeket szüntet meg. A megszűnő munkahelyekből átmehetnek a dolgozók a „szomszéd” vállalathoz (ugyanabban a szektorban és/vagy régióban), amikor csak a vállalatvezetők tehetségén múlik a vállalat sorsa, de ágazatok közti átcsoportosítással is járhat a gazdaság strukturális átalakulása.

E folyamatok méréséhez először is szükségünk van a vállalatok alkalmazotti létszámára (legalább) két egymást követő évben. Az átlagos foglalkoztatás e kettő átlaga.² Ezután szétválogatjuk azokat a vállalatokat, ahol nőtt, illetve csökkent a létszám. A bruttó munkahely-teremtési ráta az ágazathoz tartozó összes bővülő vállalat létszámnövekménye osztva az ágazat teljes átlagos létszámával.³ Hasonló módon, a bruttó munkahely-rombolás a vállalatok létszámcsökkenése osztva a teljes ágazati átlagos létszámmal. A kettő különbsége a nettó munkahely-teremtés vagy -rombolás. Fontos mutató azonban a kettő összege is: ez mutatja meg, hogy összesen milyen arányban változott a foglalkoztatás vállalati szerkezete; ezt bruttó reallokációnak hívjuk. A munkaerő-kereslet folyamatos átrendeződése a gazdasági növekedés szükséges velejárója, hiszen ez a szerkezeti változás az alapja a munkaerő-kereslet és -kínálat egymáshoz alkalmazkodásának.

² Új vállalatok esetén az előző évi foglalkoztatás értelemszerűen 0, ahogy az időközben felszámolt vállalat jelenlegi létszáma is 0.

³ Természetesen a létszámot csökkentő cégek létszámnövekménye 0. A mutató hasonló módon számítható régióra vagy a gazdaság egészére is.

3. NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK

Surányi Éva

A munkaerő áramlás fő jellegzetességei a fejlett piacgazdaságokban

Davis–Haltiwanger (1997) 18 ország adatait megvizsgálva azt találták, hogy a munkahelyteremtés és -rombolás meglepően gyors. Éves adatokat tekintve, minden tíz munkahelyből átlagosan egy megszűnik, és minden tíz után átlagosan egy új munkahely születik. Bár az átrendeződés a feldolgozóiparban valamivel alacsonyabb, mint a versenyszféra többi ágában, a mindenhol megfigyelhető nagyfokú munkahely-áramlás azt sugallja, hogy a bruttó munkahely-áramlás magas értékei inkább *ágazon belül* változásokat tükröznek, mint iparágak közötti átrendeződéseket. *Nocke* (1994) franciaországi kutatása azt mutatta, hogy a munkahely-reallokáció csupán 17 százaléka magyarázható szektorok közötti munkaerő áramlással. *Davis–Haltiwanger* (2001) szintén azt találták, hogy a munkaerő-átrendeződés aggregált mértéke csak kis részben tulajdonítható gazdasági szintű, szektorok közti mozgásoknak, és sokkal inkább a vállalati szintű heterogén munkaerő-kereslet következménye.⁴ Néhány empirikus kutatás a foglalkoztatottságban történő változások perzisztenciáját is megvizsgálta. Általános következtetésük az, hogy a munkahely-teremtés és megszüntetés tartós vállalati szintű foglalkoztatottsági változásokat tükröz. *Davis–Haltiwanger* (1997) korábban idézett kutatásuk során például azt találták, hogy minden tíz újonnan létrehozott munkahelyből átlagosan hét marad meg egy éven túl is, és minden tíz megszüntetett munkahelyből átlagosan nyolc nem töltődik fel egy éven belül sem.

Bár a munkahelyek átrendeződése minden szektorban egyaránt megfigyelhető, az egyes vállalatok reallokációs képessége mégis nagy eltéréseket mutat. Több tanulmány arra hívta fel a figyelmet, hogy a munkahelyteremtés és -megszűnés nagymértékben koncentrálódik néhány vállalatra, míg más vállalatok esetében számottevő rugalmatlanság tapasztalható (*Davis és szerzőtársai*, 1996; *Albaek–Sorensen*, 1996). Mindez rámutat a munkaerő- és tőkealkalmazkodás folyamatában a fix költségek létezésének kiemelkedő szerepére. Az így megfigyelt rugalmatlanságot ugyanis nehéz összeegyeztetni azokkal a tradicionális munkakeresleti modellekkel, amelyek konvex alkalmazkodási költség-függvény feltevésén alapultak, vagyis azonnali alkalmazkodást feltételeznek a vállalatok munkaerő-keresletében (lásd például: *Nickell*, 1986; *Hamermesh–Pfann*, 1996). Ezek hatására az utóbbi évtized dinamikus munkaerő-keresleti elemzései mindinkább figyelembe

⁴ Davis és Haltiwanger elemzésükben a szektorokat iparágak, régiók, méret, tulajdonjogtípus és vállalati életkor szerint definiálják.

veszik az alkalmazkodási folyamat fix költségeit is (például *Caballero–Engel*, 1993; *Caballero és szerzőtársai*, 1997).

A munkaerő-áramlást vizsgáló összehasonlító kutatások érdekessége, hogy a reallokáció intenzitásának mintázata a különböző országokban nagyon hasonló jellegzetességeket mutat, és úgy tűnik, elsősorban ideoszinkretikus (vállalati szintű) tényezők függvénye. A munkahely-reallokációt általában nagymértékben befolyásolja a vállalat mérete és életkora. A vállalat *méretét* konstans értéken tartva, mind az alkalmazottak számának nettó változásai, mind a (bruttó) munkahely-reallokáció csökkenek a vállalat életkorával. Ez a vállalati életciklus hatásának kiemelkedő szerepére utal. Ugyanakkor a vállalat életkorát *konstansnak* véve, az alkalmazottak számának nettó változása a vállalat méretével együtt nő, míg a (bruttó) munkahely-reallokáció mértéke csökken (*Davis–Haltiwanger*, 1997). A vállalat életkora és mérete mellett természetesen számos más tényező is befolyásolja az egyes vállalatok reallokációs képességét. Néhány elemzés a tulajdonosi struktúra szerepére hívja fel a figyelmet, és rámutat arra, hogy az állami szektor munkaerő-áramlási rátái szignifikánsan alacsonyabbak a magán-szektorban tapasztaltaknál (*Chow és szerzőtársai*, 1996; *Konings és szerzőtársai*, 1996; valamint *Leonard–Zax*, 1995). Emellett *Davis és szerzőtársai* (1996) a bérszint és a tőkeintenzitás reallokációt csökkentő, valamint a termelés specializáltságának és az iparági szintű produktivitás növekedésének reallokációt serkentő hatásait írják le.

Többen megpróbálták a reallokációból származó termelékenységi előnyöket is számszerűsíteni (*Baily és szerzőtársai*, 1992; *Olley–Pakes*, 1996; *Bartelsman–Dhrymes*, 1998; *Foster és szerzőtársai*, 1998). Ezek a tanulmányok azt találták, hogy a *kibocsátás és inputok* átcsoportosítása a kevésbé hatékony vállalatoktól a hatékonyabban működőkhöz meghatározó szerepet játszik az aggregát iparági termelékenység növekedésében. Ugyanakkor a *foglalkoztatottak* reallokációjának és a munka termelékenysége növekedésének kapcsolatát vizsgáló irodalom már sokkal kevésbé egyértelmű eredményeket mutat, és tipikusan kisebb szerepet tulajdonít a munkaerő átcsoportosításának a hatékonyság növekedésében (*Griliches–Regev*, 1995; *Baily–szerzőtársai*, 1996; *Foster és szerzőtársai*, 1998). *Davis és Haltiwanger* rámutatnak arra, hogy a munkahely-változtatás egy jelentős része nem a kevésbé produktívtól a hatékonyabb munkahelyek irányába történik. Számos tanulmány dokumentálja, hogy bizonyos esetekben a foglalkoztatás csökkentése jelentős hatékonyságnövekedéshez vezethet (*Davis és szerzőtársai*, 1996; *Baily és szerzőtársai*, 1996). *Baily és szerzőtársai* (1996) szerint sem a munkaerőszint növekedésének mértéke, sem pedig csökkentésének szintje nem túl erős indikátora a vállalat produktivi-

tásának. A reallokáció és a termelékenység kapcsolatának fontossága miatt ez a téma várhatóan a jövőbeli kutatások fontos célpontja lesz.

A munkaerő-áramlás fő jellegzetességei az átmeneti gazdaságokban

Kelet-Közép-Európában, valamint a szovjet utódköztársaságokban a piacgazdaságba való átmenet óriási változásokat hozott mind a foglalkoztatottság iparági szerkezetében, mind a vállalati szektor tulajdonosi szerkezetében és működésében. A gazdaság átstrukturálódásáról született igen sokrétű és szerteágazó elméleti irodalomban az átmeneti folyamat két szélsőséges értelmezési iránya bontakozott ki. Az egyik szerint a munkaerőpiac átrendeződési folyamatának fő mozgatórugója a megváltozott piaci környezet-hez adaptálódni nem tudó állami szektor hirtelen összeomlása, amely a magánszektor lassú felemelkedésével párosult (*Aghion–Blanchard, 1993; Roland, 1994*). A magánszektor növekedése azonban nem elég nagy ahhoz, hogy felvegye az állami szektor által elbocsátott dolgozókat, így ez magas és állandó munkanélküliséghez vezet, ami pedig lelassítja az állami szektor újrastrukturálódási folyamatát és megreformálását.

Az átmenetről kialakult második szélsőséges nézet szerint az átalakulási folyamat fő mozgatórugója a magánszektor gyors növekedése, ami magába szívja az állami szektor elbocsátott munkásait. Ebben az esetben a munkanélküliség a hatékony reallokáció következménye. Ez nem zárja ki a magas munkanélküliség lehetőségét, de az előző megközelítéstől megkülönbözteti a munkanélküliek állományának gyors cserélődése, az állandó ki- és beáramlás, ami a hatékony átalakulás szükséges feltétele.

Davis–Haltiwanger (1997) összefoglaló táblázatukban az átmeneti gazdaságok bruttó munkaerő-áramlásának egyik legelterjedtebb mutatóját, a munkanélküliségi ráta adatait vizsgálták. Csehországot kivételével mindenhol nagyon alacsony munkanélküliségi kiáramlási rátákat tapasztaltak, ami stagnáló munkanélküli-állomány léteire utal. Ez számos, több országra is kiterjedő tanulmány fő témája lett (*OECD, 1994; Commander–Coricelli, 1995; Blanchard, 1997*). *Blanchard (1997)* arról számolt be, hogy az újonnan létrehozott munkahelyeknek Lengyelországban 40 százaléka, Magyarországon 71 százaléka munkanélküliek helyett az addig más munkahelyen dolgozókkal lett betöltve. Összehasonlításképpen az Egyesült Államokban ugyanez az arány csupán 20 százalék. *Sorm–Terrell (1999)* a cseh munkapiacot tanulmányozva, szintén azt találta, hogy a munkaerő-áramlás inkább munkahelyről munkahelyre történt, mint a munkanélküliségből való kiáramlással. Mindez azt mutatja, hogy az állami szektor leépülését valószínűleg nem kísérte a magánszektor hasonlóan gyors kialakulása és növekedése, legalábbis az átmeneti időszak kezdetén. Úgy tűnik, az állami vállalati

tok korábbi túlfoglalkoztatottságának elkerülhetetlen kezdeti következménye volt a munkahelyrombolás dominanciája a munkahelyteremtés felett (Konings, 2002). Konings–Lehmann–Schaffer (1996) Lengyelország kezdeti átmeneti időszakának (bruttó) munkahely-áramlását vizsgálva, azt találta, hogy a bruttó munkahely-rombolás magas aránya elsősorban az állami vállalatokban zajló folyamatok következménye, ami az átmenet kezdeti szakaszában alacsony szintű munkahelyteremtéssel társul. Románia, Bulgária és Magyarország 1991–1994 közötti adatait vizsgálva Bilsen–Konings (1997) mindhárom országban magas (9–13 százalékos) munkahelyrombolási arányt talált, míg a munkahelyteremtés mértéke ugyanezekben az országokban kevesebb, mint 1 százalék volt. A munkaerő-leépítések üteme ugyan csökkent a rendszerváltást követő években, de a munkahelyteremtési ráták is nagyon alacsonyak maradtak, ami összhangban áll az ezekben az országokban tapasztalt alacsony munkanélküliség-kiáramlási mértékkel. Az átmenet későbbi éveiben növekvő munkahelyteremtés is leginkább az újonnan kialakuló magánszektorra koncentrált. Az állami kézben levő és a privatizált vállalatok munkahely-teremtési rátái mindvégig alacsonyak maradtak. Bár a privatizált vállalatokra inkább jellemző az átstrukturálódás, a két vállalat típus közötti különbség kisebb volt a vártnál (Konings, 2002). Mindez felhívja a figyelmet arra, hogy az új vállalatok alapításának ösztönzése is fontos feladat a régiek átszerveződése és privatizálása mellett.

A kezdeti sokk utáni alkalmazkodási folyamat azonban legtöbb országban meglehetősen gyors volt. A rendszerváltást követő éveket 1997-ig nyomon követve, Konings (2002) úgy találta, hogy bár Bulgáriában és Romániában a munkahely-rombolási ráta még ekkor is magasabb a munkahelyteremtésinél, a fejlettebb országokban (Lengyelország, Észtország és Szlovénia) 1997-re már egyensúlyi helyzet kezdett kialakulni a munkahelyteremtés és -leépítés között. Hasonlóan Basu–Estrin–Svejnar (1997) és Estrin–Svejnar (1998) is azt találta, hogy a Csehszlovákiában és Lengyelországban a vállalatok az új piaci körülményekhez alkalmazkodva már az átmenet elején gyorsan megváltoztatták foglalkoztatottsági szintjüket. A kommunizmus összeomlása után tapasztalt ágazatok közötti gyors átstrukturálódást (elsősorban a korábban hatékonytalanul működő szektorokból a felnövekvő új szektorok – például a szolgáltatások vagy kereskedelem – felé) a szektorokon belüli munkahely-reallokáció dominanciája követte (Bilsen–Konings, 1997; Konings, 2002). A munkaerő-piaci viszonyokhoz való sikeres alkalmazkodás mutatószámaként értelmezhető többlet-reallokációs ráta is lassan felzárkózik a fejlettebb országokban tapasztalt értékekhez. Konings (2002) empirikus eredményei szerint az átmeneti országok közül a legsikeresebbek [Lengyelország és Szlovénia (13 százalék)

és Észtország (8 százalék)] többletreallokációs rátája már hasonló a fejlett piacgazdaságokéhoz. Érdekes módon, bár Romániában is viszonylag magas (8 százalék) ez a ráta, az aggregát foglalkoztatottságot tekintve elmaradottabb az előző két országhoz képest. A magas reallokációs ráta azonban az átstrukturálódási folyamat megindulására utalhat, és így Romániában feltételezhetően az átmenet előrehaladottabb volt, mint például a mindössze 5 százalékos reallokációs rátát mutató Bulgáriában.

4. MUNKAHELY-TEREMTÉS ÉS -ROMBOLÁS MAGYARORSZÁGON

A 2. táblázat foglalja össze a magyar vállalatokra számított munkahely-teremtést és -rombolást, a 2. ábra pedig néhány ágazatra grafikusán is szemlélteti ezek alakulását. A mutatókat – különösen az időszak elején – felfelé torzítja, hogy a vállalatokat azonosító törzsszám a vállalatok viszonylag széles körében megváltozott, és ez mesterségesen megnöveli a vállalatok születését és megszűnését.⁵ Természetesen abszolút értékben kisebb munkahely-teremtési és -rombolási értékeket, reallokációs arányt kapunk, ha kizárólag a mindkét évben változatlanul működő, azonos törzsszámú vállalatokból számítjuk ki ugyanezeket a mutatókat, de a valódi új vállalatok elhagyásával a nettó munkahely-teremtést is lényegesen kisebbnek láttatnánk 1995 után. Nincs tehát jó megoldás, ugyanakkor az ágazati különbségek alakulása az új/megszűnő vállalatok nélkül is hasonló képet mutat.

2. táblázat

A magyar vállalatokra számított munkahely-teremtés és –rombolás (százalék)

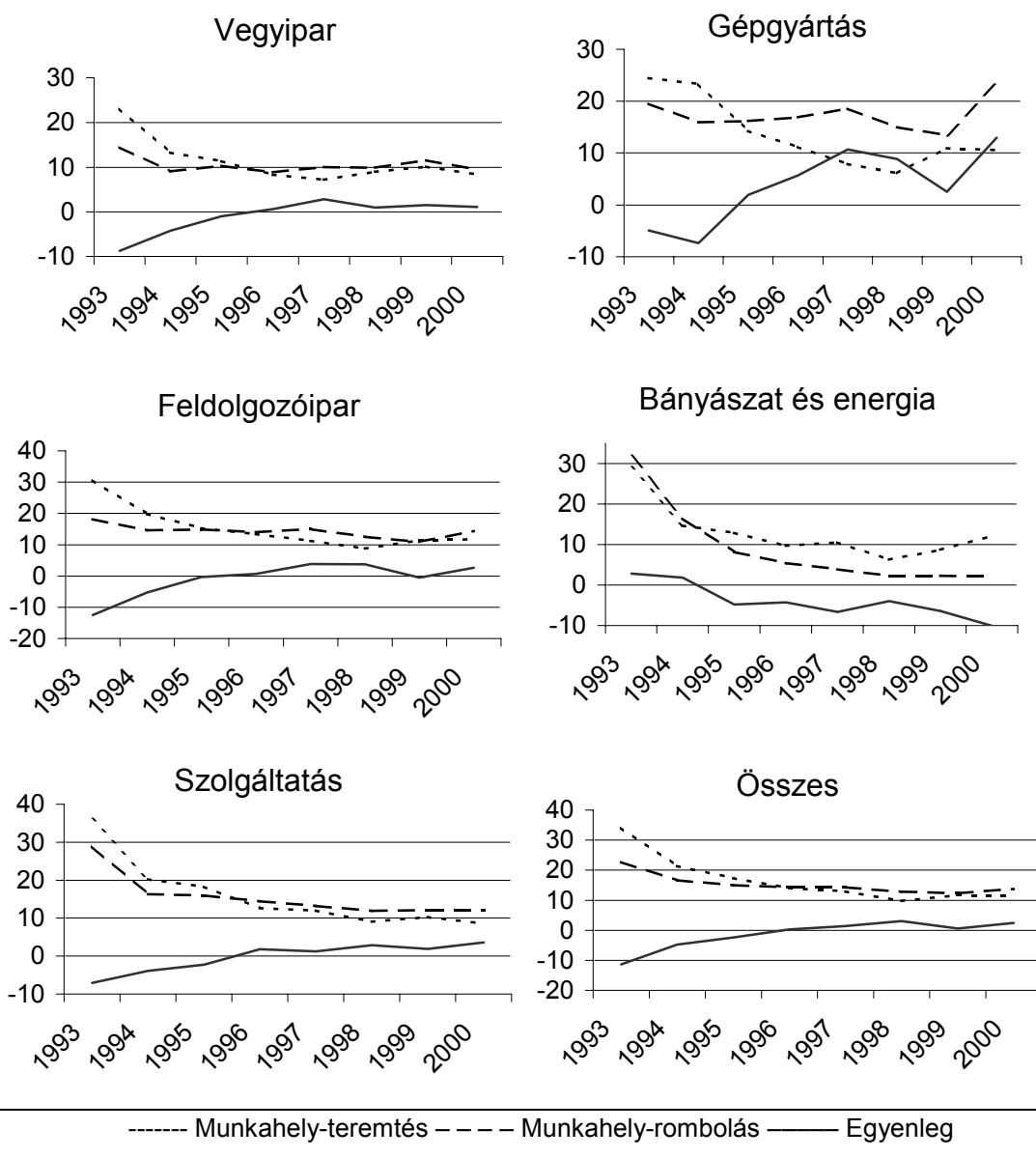
Év	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Munkahely-teremtés</i>								
Mezőgazdaság stb.	14,3	7,9	7,2	6,2	6,4	7,1	9,2	7,6
Bányászat és energia	31,8	16,4	8,1	5,4	3,9	2,3	2,3	2,1
Feldolgozóipar	18,1	14,6	14,9	14,0	15,0	12,5	11,0	14,4
– Textil, ruha, cipő	18,8	12,9	13,3	14,3	16,4	11,2	8,8	9,7
– Vegyipar	14,4	9,1	10,3	8,9	10,0	9,9	11,6	9,5
– Gépgyártás	19,5	15,9	16,2	16,9	18,5	14,9	13,4	23,5
Kereskedelem	24,0	21,2	16,4	17,3	19,9	17,5	15,7	23,1
Építőipar	25,1	26,7	20,5	21,8	20,6	19,6	18,6	16,9
Szolgáltatás	28,9	16,3	16,0	14,4	13,2	11,9	12,2	12,1
Összesen	22,8	16,6	15,0	14,3	14,3	12,8	12,3	13,7

⁵ Egy létező vállalat ugyanúgy új törzsszámot kaphatott privatizációkor, szervezeti forma váltáskor (például részvénytársasággá alakuláskor), mint összevonáskor, felbomláskor. Ez 1996 előtt akár többször is megtörténhetett.

a 2. táblázat folytatása

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Munkahely-rombolás</i>								
Mezőgazdaság stb.	40,1	22,0	14,6	10,2	11,8	8,8	14,6	15,5
Bányászat és energia	29,0	14,6	12,9	9,7	10,5	6,3	8,7	12,1
Feldolgozóipar	30,6	19,9	15,3	13,4	11,2	8,8	11,4	11,7
– Textil, ruha, cipő	28,2	19,9	15,6	11,6	7,7	10,3	11,0	12,7
– Vegyipar	23,2	13,3	11,3	8,3	7,2	9,0	10,1	8,4
– Gépgyártás	24,4	23,3	14,2	11,1	7,9	6,1	10,9	10,5
Kereskedelem	34,9	26,2	24,1	22,9	17,7	15,0	13,8	15,2
Építőipar	36,7	27,6	21,7	18,7	18,5	12,8	13,5	11,9
Szolgáltatás	36,0	20,2	18,2	12,6	12,0	9,1	10,3	8,5
Összesen	34,1	21,4	17,4	14,0	12,9	9,7	11,7	11,3
<i>Nettó munkahely-teremtés, -rombolás</i>								
Mezőgazdaság stb.	-25,8	-14,1	-7,5	-4,1	-5,4	-1,7	-5,4	-7,9
Bányászat és energia	2,8	1,8	-4,8	-4,3	-6,6	-4,0	-6,4	-10,1
Feldolgozóipar	-12,5	-5,3	-0,3	0,7	3,8	3,7	-0,5	2,7
– Textil, ruha, cipő	-9,5	-7,0	-2,4	2,7	8,7	0,9	-2,1	-2,9
– Vegyipar	-8,7	-4,2	-1,0	0,6	2,8	0,9	1,5	1,1
– Gépgyártás	-4,9	-7,4	1,9	5,7	10,7	8,8	2,5	12,9
Kereskedelem	-10,8	-4,9	-7,7	-5,5	2,3	2,5	1,9	7,9
Építőipar	-11,6	-1,0	-1,1	3,0	2,1	6,8	5,1	5,0
Szolgáltatás	-7,0	-3,9	-2,3	1,8	1,2	2,9	1,9	3,6
Összesen	-11,4	-4,8	-2,4	0,2	1,4	3,1	0,6	2,4
<i>Munkahely-reallokáció</i>								
Mezőgazdaság stb.	54,4	29,9	21,8	16,4	18,2	15,9	23,8	23,0
Bányászat és energia	60,8	31,0	21,0	15,1	14,4	8,5	10,9	14,2
Feldolgozóipar	48,7	34,4	30,2	27,4	26,2	21,2	22,4	26,2
– Textil, ruha, cipő	47,0	32,8	28,9	25,9	24,1	21,5	19,8	22,4
– Vegyipar	37,6	22,4	21,7	17,2	17,2	18,9	21,6	17,9
– Gépgyártás	43,9	39,2	30,4	28,0	26,4	21,1	24,3	34,0
Kereskedelem	58,9	47,4	40,6	40,2	37,6	32,5	29,5	38,3
Építőipar	61,8	54,3	42,2	40,5	39,2	32,5	32,1	28,8
Szolgáltatás	64,9	36,5	34,2	27,0	25,2	21,0	22,5	20,7
Összesen	56,9	38,0	32,4	28,3	27,2	22,5	24,0	25,1

Munkahely teremtés és -rombolás (százalék)



A munkapiac alakulását, a gazdaság szerkezetének dinamikáját valamilyenre is ismerő Olvasót valószínűleg kevésbé lepi meg, hogy a mező-, erdő- és vadgazdálkodás, valamint a bányászat és energiatermelés vagy – néhány jó év kivételével – a hagyományos könnyűipari ágak nettó munkahely-rombolók. Érdekesebb, hogy a bányászat kivételével még ezekben az ágak-

ban is jelentős munkahelyteremtés volt az időszak szinte egészében.⁶ Figyelemre méltó a különbség a gépgyártás és a vegyipar között: míg a munkapiaci helyzet a (foglalkoztatás tekintetében jelentős részben a gyógyszeripar által meghatározott) vegyiparban viszonylag gyorsan „normalizálódott”, beállva egy viszonylag alacsony – ámbár nemzetközi összehasonlításban nem elhanyagolható intenzitású – 10 százalék körüli munkahely-teremtési és -rombolási intenzitásra, amelynek egyenlege szinte nulla, a kezdetekben sokkal nagyobb létszámleépítéseket elszenvedett gépgyártás igen intenzív reallokáció mellett kiemelkedő nettó munkahely-teremtést produkált. Vagyis a foglalkoztatás ágazati szerkezetének *1. táblázatban* látott stabilitása mögött nagyon jelentős különbségeket találhatunk, ha a teljes foglalkoztatást tényezőire bontjuk. Ezek az ágazati különbségek nyilván összefüggnek a vállalatok eltérő piaci környezetével.

A volt szocialista országokban tapasztaltaktól lényegesen eltérő képet mutatnak a magyar gazdaságra számított reallokációs ráták. Mivel a bruttó reallokációs mutatót a dupla elszámolásból adódóan a törzsszámváltozásból származó torzítás minden más mutatónál jobban befolyásolja, a *3. táblázatban* közöljük a mindkét időszakban ugyanazzal a törzsszámmal szereplő vállalatokból számított rátákat is, feltéve, hogy az összes törzsszám szerint megszűnő és születő vállalat tulajdonképp csak egy, a korábbival azonos létszámmal továbbélő vállalat átsorszámozását jelenti, vagyis nemcsak hogy nincs valódi új és felszámolt vállalat, hanem még a foglalkoztatás is minden esetben ugyanaz marad. A tényleges érték nyilván a két táblázatban szereplő érték között van.

3. táblázat

Szűkített munkahely-reallokáció (százalék)

Év	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Mezőgazdaság, stb.	30,0	18,9	14,7	12,1	12,6	11,8	14,8	15,2
Bányászat és energia	16,5	14,7	7,6	6,9	10,7	7,6	8,5	10,6
Feldolgozóipar	23,1	16,1	15,5	15,1	15,8	15,7	15,9	16,0
– Textil, ruha, cipő	15,4	14,1	13,9	14,2	14,8	14,2	12,7	12,8
– Gépgyártás	22,2	20,1	17,7	16,9	17,7	17,1	19,0	22,1
– Vegyipar	20,9	10,1	12,0	12,0	11,3	16,4	17,0	13,8
Kereskedelem	20,0	15,1	14,6	14,8	15,8	14,9	16,3	14,1
Építőipar	29,8	23,0	20,9	21,3	21,1	21,9	21,5	19,7
Szolgáltatás	27,5	22,4	23,5	22,7	21,8	22,9	19,8	23,3
Összesen	23,9	17,4	16,0	15,7	16,4	16,1	16,7	16,2

⁶ A könnyűipar (és kevésbé meglepő módon a bányászat) bruttó munkahely-teremtési mutatói az új vállalatok elhagyásával alig változnak, a mezőgazdaságé azonban durván felére csökken a ráta.

Jól látható, hogy a bányászat kivételével még ezek a (valószínűleg jelentősen) lefelé torzított értékek is lényegesen magasabbak, mint amit más átalakuló országokra találtak, és még a szűkített reallokációs ráták is meghaladják a fejlett piacgazdaságok többségére kapott értékeket. Ez azt mutatja, hogy a magyar munkapiac a kilencvenes évek egészében, a recesszió idején ugyanúgy, mint a fellendülés során, rugalmasan reagált a versenyszférában működő vállalatokat ért hatásokra.

5. A VÁLLALATOK JELLEMZŐI

A munkaerő-keresletre vonatkozó korábbi elemzéseink azt sugallták, hogy a magyar munkapiacnak vannak ugyan sajátos, átmeneti időszakra jellemző tulajdonságai, de az, ami itt történik, sok tekintetben meglehetősen hasonlít a fejlett piacgazdaságok munkaerő-keresletét meghatározó folyamatokra. A legfontosabb különbség, hogy a stabil piacgazdaságok munkapiacával szemben a magyar vállalatok viselkedésére még nem hat egy stabil egyensúly. Ennek következtében kizárólag csak gyors, rövid távú alkalmazkodás figyelhető meg. A munkaerő-kereslet rugalmasságai azonban lényegében megfelelnek a fejlett piacgazdaságokban szokásosnak. A magyar munkaerő-kereslet valamivel rugalmasabb ugyan a nyugat-európai országok egy részének rendkívül merev piacain tapasztaltnál, de nagyon hasonlít az amerikai és néhány rugalmasabb európai piachoz.

Mindez ellentétesnek látszik a munkahely-teremtés és -rombolás kapcsán leírtakkal, amikor is éppen a magyar munkapiac rendkívüli rugalmasságát emeltük ki, azonban nyoma sincs ennek a rendkívüli rugalmasságnak a vállalatok munkapiaci viselkedését meghatározó paraméterekben. Mitől látszott akkor olyan rugalmasnak a magyar piac?

A válasz megtalálásához célszerű először is megvizsgálni magukat a vállalatokat. A 4. táblázat a munkaerő-kereslet modellezéséhez használt teljes minta néhány fontos jellemzőjét mutatja be, míg az 5. táblázat a feldolgozóipari vállalatokra mutatja be ugyanezeket a jellemzőket.⁷

⁷ A forintadatokat mindig 1992-es változatlan termelői áron kell érteni. Az éves változás mindig az adott évben abba a csoportba tartozó vállalatokra vonatkozik; akkor is, ha az előző (bázis) évben ugyanaz a vállalat egy másik csoportba tartozott.

A mintában szereplő vállalatok jellemzői

Év	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>Teljes minta</i>								
Vállalatok száma	4287	6992	8507	9254	9858	11448	11485	11207
Létszám	290,3	174,7	165	152,2	138,8	124,3	126,9	123,6
Létszámváltozás (%)	-16,8	-12,7	-4	-8,6	-3,5	-1,3	0,7	-3
Béreköltség (ezer Ft/fő)	380,4	461,5	463,8	417,1	395,2	396,6	417,2	444,8
Béreköltségváltozás (%)	7,2	6,4	2,9	-9,5	-4,5	-0,1	1,9	6,4
Termelés (millió Ft)	542,1	443,5	453,8	430,7	428,8	435,5	498,7	562,4
Termelésváltozás (%)	-16	0	8	0,2	3,7	9,8	13,5	11,9
Nyereségráta (%)	-36,2	-42,7	-31,5	-3,2	-13,1	1,1	-22,7	-10,1
<i>Növekvő termelésű cégek</i>								
Vállalatok száma	917	3125	4463	3873	4269	5473	6713	5633
Létszám	331,9	179,2	166,3	167,5	144,8	130	136,4	150,8
Létszámváltozás (%)	1,7	-1,5	6,4	3,4	4,3	6,8	7	3,9
Béreköltség (ezer Ft/fő)	471,7	513,4	495,7	447,5	426,6	425,3	443	464,8
Béreköltségváltozás (%)	8,7	8,7	4,2	-5,9	-0,7	3,8	1,1	7,5
Termelés (millió Ft)	966,8	545,8	578,6	581,7	560,3	602,5	614,5	776,9
Termelésváltozás (%)	69,4	36	27,8	25,3	28,2	32,9	31,3	30,5
Nyereségráta (%)	-4,4	-21,4	-7	14,3	-4,5	1,9	4,6	-5,8
<i>Csökkenő termelésű cégek</i>								
Vállalatok száma	3370	3867	4044	5381	5589	5975	4772	5574
Létszám	278,9	171,1	163,6	141,3	134,3	119,1	113,6	96,2
Létszámváltozás (%)	-21,4	-20,4	-13,5	-16,9	-9,1	-8,2	-8,3	-12,4
Béreköltség (ezer Ft/fő)	355,5	419,5	428,6	395,2	371,2	370,4	380,9	424,6
Béreköltségváltozás (%)	6,7	4,3	1,3	-12,3	-7,7	-3,8	3,3	5,2
Termelés (millió Ft)	426,5	360,8	316,1	322	328,4	282,5	335,8	345,7
Termelésváltozás (%)	-35,9	-24,5	-17,8	-20,6	-16,9	-18	-15,9	-15,5
Nyereségráta (%)	-44,9	-59,9	-58,5	-15,8	-19,7	0,4	-61	-14,5
<i>Hazai tulajdonos</i>								
Vállalatok száma	3588	5422	6656	7254	7739	8894	8954	8739
Létszám	299,1	166,1	151,6	134,1	116,5	102,3	102,4	97,9
Létszámváltozás (%)	-17,7	-13	-7,3	-10,4	-4,8	-3,1	-1,2	-4,6
Béreköltség (ezer Ft/fő)	347,3	408,9	413	370,8	343,8	331,2	348,8	369,8
Béreköltségváltozás (%)	7,9	7,3	1,6	-10	-6,1	-1,5	0,2	5,8
Termelés (millió Ft)	499,5	362,3	323,1	268,3	242,4	220,2	239,3	241,5
Termelésváltozás (%)	-18	-6	1,1	-5,4	-2,1	-0,4	6,6	2
Nyereségráta (%)	-39,3	-46,1	-36,2	-8,6	-12,1	-4,7	-29,7	-7,8

a 4. táblázat folytatása

<i>Többségi külföldi tulajdonos</i>								
Vállalatok száma	348	964	1193	1367	1500	1887	1935	1919
Létszám	233,3	194,5	182,4	203,1	209,7	194	221,8	227,3
Létszámváltozás (%)	-7,9	-3,1	3,4	2,3	0,9	4,1	6,2	2,3
Béreköltség (ezer Ft/fő)	588	681,5	683,6	629,1	634,2	666,5	701,5	752
Béreköltségváltozás (%)	5,7	4,2	6,6	-7,3	-0,1	3	5,9	7,5
Termelés (millió Ft)	807,9	771,2	856	934,3	1052,1	1155,1	1606,5	1950,4
Termelésváltozás (%)	11	18,6	27,2	8,4	12,9	23,8	21	20,8
Nyereségráta (%)	-9,6	-19,1	-16	29,6	-21,1	31,6	5,2	-7,9

5. táblázat

A mintában szereplő feldolgozóipari vállalatok jellemzői

Év	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>Feldolgozóipar egésze</i>								
Vállalatok száma	1458	2215	2811	3066	3251	3793	3914	3844
Létszám	314,8	215	191,3	178,8	170,1	155,3	159,5	158
Létszámváltozás (%)	-15,8	-13,6	-5,6	-1,9	-1,6	2	2,9	-2
Béreköltség (ezer Ft/fő)	367,4	425,8	438,8	411,1	392,8	392,8	402,7	425,6
Béreköltségváltozás (%)	9	12,6	3	-5,6	-3,1	1,1	6,4	7,8
Termelés (millió Ft)	688,7	530,5	544,3	557,4	564,8	593,6	677	810,3
Termelésváltozás (%)	0,4	5,6	10,2	10,2	7,3	19,1	16,7	18,6
Nyereségráta (%)	-40,3	-17	-19,7	-9,5	-4,6	15,3	0,4	-1,4
<i>Növekvő termelésű cégek</i>								
Vállalatok száma	424	1209	1665	1594	1536	1970	2315	1901
Létszám	327,4	218,7	197,4	192,8	174,5	181,2	154	167,6
Létszámváltozás (%)	-1,9	-8,7	1	5,5	7,7	8,7	11,2	7,5
Béreköltség (ezer Ft/fő)	417,3	445,5	465,2	439,8	422,7	409,9	423,2	454,2
Béreköltségváltozás (%)	12,7	17	3,1	-0,1	2,9	5,6	9,1	10
Termelés (millió Ft)	1250,8	643	708	756,9	609,5	891,8	760,3	1075,4
Termelésváltozás (%)	87,2	28,7	24,2	25,1	35,9	38,1	41,6	43,7
Nyereségráta (%)	-4,7	-4	-1,7	-0,9	2,7	3	3,9	3,3
<i>Csökkenő termelésű cégek</i>								
Vállalatok száma	1034	1006	1146	1472	1715	1823	1599	1943
Létszám	309,6	210,5	182,4	163,7	166,2	127,2	167,5	148,7
Létszámváltozás (%)	-20,7	-19,1	-14,5	-10	-9,1	-6,9	-6,4	-10,7
Béreköltség (ezer Ft/fő)	346,9	402,2	400,4	380,1	366	374,3	372,9	397,6
Béreköltségváltozás (%)	7,3	7,3	2,7	-11,8	-8,7	-3,9	2,2	5,6
Termelés (millió Ft)	458,2	395,2	306,6	341,3	524,8	271,4	556,5	551
Termelésváltozás (%)	-33,9	-21,9	-20,2	-14,4	-12	-20	-13,4	-11
Nyereségráta (%)	-54,8	-32,6	-45,7	-18,8	-11,2	28,6	-4,7	-6,1

az 5. táblázat folytatása

<i>Hazai tulajdonos</i>								
Vállalatok száma	1063	1457	1873	2033	2176	2528	2598	2559
Létszám	324,4	199,7	164,7	149,5	134,1	113,7	112,8	106,4
Létszámváltozás (%)	-17,5	-11,3	-8,7	-4	-3,4	-0,8	0,6	-5,1
Béreköltség (ezer Ft/fő)	326,6	371,2	382,2	355,6	334,7	327,5	337,5	358,9
Béreköltségváltozás (%)	10	14,1	-0,5	-9	-5,5	-1,8	6,7	8,5
Termelés (millió Ft)	704,9	460,4	306,1	294,6	249	226,3	222,7	222,1
Termelésváltozás (%)	2	-1,1	1,2	4,2	-3,1	3,3	5	2,1
Nyereségráta (%)	-50,6	-20,6	-17,1	-10,7	-5,5	-1,6	-0,2	-2
<i>Többségi külföldi tulajdonos</i>								
Vállalatok száma	216	504	647	755	811	982	1036	1029
Létszám	251,2	234	218,9	223,6	234,2	225,2	257,3	272,6
Létszámváltozás (%)	-7,5	-5,2	2,1	2,5	2,7	6,1	7,2	3,4
Béreköltség (ezer Ft/fő)	518,8	553,4	572,5	547	537,1	551,7	556,8	582,5
Béreköltségváltozás (%)	9,8	9,9	7,6	0	0,4	5,8	6,3	7,2
Termelés (millió Ft)	640,9	682,5	813,2	914,4	1085,4	1238,8	1804	2322,6
Termelésváltozás (%)	12,1	21,7	27,2	19	19,3	34,2	23,4	25,7
Nyereségráta (%)	-7,8	-9,9	-26,3	-8,7	-2,5	62,9	2,4	0,4

Érdemes először a növekvő, illetve csökkenő termelésű vállalatok termelésváltozási sorát végignézni. A teljes mintában egyetlen év sincs, amikor a növekvő vállalatok *átlagos* növekedési üteme 25 százaléknál kisebb lenne, vagy amikor a csökkenő vállalatok *átlagos* csökkenési üteme 15 százaléknál kisebb lenne. Ha csak a feldolgozóipart nézzük, akkor az időszak második felében valamivel moderáltabb ütemeket találunk, de még a 10 százalék feletti *átlagos éves* változási ütem is nagyon magas. Mint ahogy a mintaidőszak első felében, de néha még később is, a *reál*béreköltség változási üteme is meglehetősen magas, különösen, ha ezt összevetjük például a leépülő cégek vagy a hazai tulajdonú cégek termelésének dinamikájával. Ezeket a változási ütemeket látva, már egyáltalán nem meglepő, hogy a karcsúsodó cégek évente legalább a foglalkoztatottak 8 százalékát elbocsátották.⁸

Látszik, hogy 1995 után fokozatosan javult a helyzet: viszonylag több vállalat volt képes növelni a termelését, és a növekvő vállalatok lényegesen gyorsabban fejlődtek, mint amilyen ütemben a leépülő vállalatok csökkentek. Ennek következtében a vállalatok termelésének átlaga (különösen a feldolgozóiparban) a kilencvenes évek közepétől kezdve nagyon gyorsan nőtt. E mögött a kétségtelenül pozitív átlagos tendencia mögött azonban a

⁸ Természetesen lehet, hogy egy cég termelése az egyik évben csökken, egy másikban pedig nő.

vállalatok hatalmas mértékű differenciálódása zajlott le: a vállalatok egy része – elsősorban a többségi külföldi tulajdonban levők – nagyon dinamikusan növekedett, de a mintában levő vállalatok közel fele számára a piaci helyzet nyilvánvalóan lényegesen romlott.

Így tehát hiába viszonylag alacsonyak a munkaerő-keresletet meghatározó rugalmasságok, olyan hatalmas változásokat éltek át a vállalatok, hogy még ezek a mérsékelt rugalmasságok is nagy változásokat generáltak. Például 1999-ben a teljes mintára a munkaerő-kereslet termelésrugalmassága 0,41 volt, míg a bérrugalmassága mindössze $-0,27$. Ezek egy meglehetősen rugalmatlan munkapiacot írnak le. Vegyünk azonban egy átlagos leépülő vállalatot, ahol a reálbérköltség 5,2 százalékkal nőtt, a termelés pedig 15,5 százalékkal csökkent! Ezek alapján 11,8 százalékos létszámcsökkentés várható, s valóban, a mért átlagos létszámleépítés ehhez nagyon közel van (12,4 százalék). Másrészt, ha egy cég 30 százalékkal tudja növelni termelését, természetesen viszonylag jelentős többletmunkaerőre is szüksége lesz: 0,4-es rugalmassággal számolva ez önmagában 12 százalékkal növeli a foglalkoztatást a vállalatban, amit a bérnövekedés hatása valamelyest mérsékelhet. Ez magyarázza a rugalmatlan munkaerő-kereslet és a nagyon is rugalmas munkahely-reallokáció közötti látszólagos ellentmondást.

A munkahely-teremtés és -rombolás szokatlanul magas értékei nem a magyar munkapiac különlegesen nagy rugalmasságát, hanem a versenyszféra kivételesen gyors és széles szerkezeti átalakulását tükrözik. Így valójában nem a munkapiac volt rendkívül rugalmas a kilencvenes években, hanem a gazdasági szerkezet átalakulása haladt rohamléptekkel. Valószínűleg ez magyarázza azt a modellezés során feltárt jelenséget, hogy a vállalatok munkapiaci magatartását egyrészt nagyon gyors alkalmazkodás jellemzi, másrészt viszont az, hogy a hosszú távú egyensúlynak nincs mérhető hatása a munkaerő-keresletre. És valószínűleg ez magyarázza, hogy a teljes mintára végzett próba annak ellenére mutatott szignifikáns aszimmetriát a rugalmasságokban, hogy az ágazati becslések egyike sem jelzett semmi hasonlót. Feltehetőleg a válságágazatokban volt viszonylag nagyobb a rugalmasság, és ez okozta az aggregálás során ezt a meglepő jelenséget.

Amikor ilyen tempóban változik, változhat a vállalatok piaci helyzete, akkor ezekhez a változásokhoz gyorsan kell alkalmazkodni, és nincs mód a hosszú távval foglalkozni. Különösen, mert a gyors növekedés távolról sem volt általános. A feldolgozóipari termelés 1997–1999-ben ugyan évente átlagban közel 20 százalékkal bővült, de e mögött a fellendülés mögött drasztikus differenciálódás húzódott meg: a vállalatok egyik fele ennek az ütemnek átlagosan a duplájával tudta növelni termelését, de az expanzióból kimaradó másik felének átlagban évi több mint 10 százalékkal szűkült a

piaca. Ez azonban azt is világossá teszi, hogy a múltbeli folyamatok alapján aligha jelezhető előre megbízhatóan egy sokkal kevésbé dinamikus időszakra a munkapiac működése.

HIVATKOZÁSOK

- Aghion, Ph.–Blanchard, O.* (1994): On the speed of transition in central Europe. NBER Macroeconomics Annual, 9. 283–319. o.
- Albaek, K.–Sorensen, B. E.* (1996): Worker flows and job flows in Danish manufacturing. Worker paper, Brown University.
- Baily, M.–Bartelsman, E.–Haltiwanger, J.* (1996): Downsizing and productivity growth: myth or reality. Small Business Economics, 259–278. o.
- Bilsen, V.–Konings, J.* (1997): Job Creation, Job Destruction and Growth of Newly Established, Privatized and State-Owned Enterprises in Transition Economies: Survey Evidence from Bulgaria, Hungary, and Romania. The Davidson Institute Working Paper Series, No. 106.
- Blanchard, O.* (1997): The economics of post-communist transition. Clarendon Press, Oxford, Egyesült Királyság.
- Chow, C. K. W.–Fung, M. K. Y.–Ngo, H. Y.* (1996): Job turnover in China: a case of Shanghai's manufacturing enterprises. Working paper. Chinese University of Hong Kong.
- Commander, S.–Coricelli, F.* (szerk.) (1995), Unemployment, restructuring and the labor market in Eastern Europe and Russia. World Bank, Washington D. C..
- Davis, S. J.–Haltiwanger, J.* (1997): Gross job flows. Megjelent: *Ashenfelter O.–Card, D.* (szerk): Handbook of Labor Economics, Vol. 3.
- Davis, S. J.–Haltiwanger, J.* (2001): Sectoral Job Creation and Destruction Responses to Oil Price Changes. Journal of Monetary Economics, december, Vol. 48. No. 3. 465–512. o.
- Davis, S. J.–Haltiwanger, J.–Schuch, S.* (1996): Job creation and destruction. MIT Press, Cambridge, MA.
- Foster, L.–Haltiwanger, J.–Krizan, C. J.* (1998): Aggregate productivity growth: lessons from microeconomic evidence. Working Paper, NBER 6803.
- Konings, J.* (2002): Restructuring of Firms in Emerging Market Economies. Megjelenik: Economic Transition and EU Enlargement. Edward Elgar, megjelenés előtt.

- Konings, J.–Lehmann, J. H.–Schaffer, M. E.* (1996): Job creation and job destruction in a transition economy: ownership, firm size and gross job flows in Polish manufacturing 1988-91. *Labour Economics*, Vol. 3. No. 3. 299–317. o.
- Kőrösi Gábor* (2000): A vállalatok munkaerő-kereslete. Budapest Working Papers on the Labour Market, Institute of Economics–Budapest University of Economics, Budapest, 3. sz.
- Kőrösi Gábor* (2002): Labour Demand and Efficiency in Hungary, Budapest Working Papers on the Labour Market, No. 3. Institute of Economics–Budapest University of Economics, Budapest.
- Leonard, J. S.–Zax, J. S.* (1995): The stability of jobs in public sector. Working Paper University of Colorado, Boulder, CO.
- Ljunqvist, L.–Sargent, Th.* (1996): The European unemployment dilemma. Working Paper.
- Meghir, C.–Ryan, A.–Reen, J. Van* (1996): Job creation, technological innovation and adjustment costs: evidence of a panel of British firms. *Annales 'Economie et de Statistique*, január–június, N. 41–42, 255–274. o.
- Millard, S. P.–Mortensen, D. T.* (1997): The unemployment and welfare effects of labour market policy: a comparison of the USA and the UK. Megjelent *Snowder, D. J.–de la Dehesa, Q.* (szerk.): Unemployment policy: government options for the labour market. Cambridge University Press, New York.
- Nocke, V. R.* (1994): Gross job creation and gross job destruction: empirical study with French data. University of Bonn, Bonn.
- Sorm, V.–Terrell, K.* (2000): Sectoral Restructuring and Labor Mobility: A Comparative Look at the Czech Republic. *Journal of Comparative Economics*, szeptember, Vol. 28. No. 3. 431–455. o.